

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی؛ مبانی، منابع، فرصت‌ها و چالش‌ها

روح اله دهقانی* / مهدی شیدائیان آرانی** / سید محمود میرخلیلی*** / شهرداد دارابی****

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۱/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۲۵

چکیده

پیشگیری اجتماعی از جرم در مقابل پیشگیری وضعی، اساسی تر و بنیادی تر است اما هزینه های فراوان و دستیابی دیرنگام به نتیجه، سبب شده که سیاستگذاران جنایی کمتر به سراغ راهکارهای پیشگیری اجتماعی بروند. با این وجود، در فرهنگ های مختلف می توان راهکارهایی را برای این نوع پیشگیری اتخاذ نمود که مورد استقبال عمومی قرار گیرد تا با مشارکت عمومی مردم، دامنه ارتکاب جرم در حد وسیعی کاهش یابد. یکی از شیوه ها، امر به معروف و نهی از منکر است که به عنوان فریضه ای دینی مورد تایید شارع مقدس و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته اما همچنان، واجبی مغفول مانده است. این نوشتار در پی آن است که نشان دهد امر به معروف و نهی از منکر چگونه می تواند به عنوان مصداقی از پیشگیری اجتماعی، زمینه جرائم به ویژه جرائم مرتبط با شبکه های اجتماعی را از بین ببرد. امر به معروف و نهی از منکر فقط یک راهکار شرعی و فریضه ی دینی نیست بلکه مبانی عقلی و منطقی نیز دارد و از همین روی در کشورهای غیر دینی نیز تحت عنوان نظارت همگانی، مورد اقبال سیاستگذاران قرار گرفته است. بر همین اساس، در کنار مبانی و منابع شرعی، مبانی و منابع عقلی و حقوقی را هم مورد کنکاش قرار داده ایم. البته اجرای این فریضه با موانع و چالش های زیادی روبروست. این تحقیق که به روش توصیفی تحلیلی و با ابزار کتابخانه ای صورت

* دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

** استادیار گروه حقوق دانشگاه تهران (پردیس فارابی)، قم، ایرن (نویسنده مسئول)

*** دانشیار گروه حقوق دانشگاه تهران (پردیس فارابی)، قم، ایران

**** استادیار گروه حقوق، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی ... - ۹۲

گرفته است نشان می‌دهد پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی به وسیله امر به معروف و نهی از منکر نیازمند آگاه کردن مردم و فرهنگ سازی است. باید با تشکیل احزاب و سازمان‌های مردم نهاد و تقویت و حمایت از آنها، بستر سازی مناسبی صورت گیرد و از این ابزار، استفاده سیاسی و جناحی نشود و کسانی که این فریضه را انجام می‌دهند مورد بازخواست قرار نگیرند. همچنین شرایط و مراتب امر به معروف و نهی از منکر باید با دقت رعایت شود و از آن، بهره برداری ابزاری نشود و گرنه نتیجه ای معکوس به دنبال خواهد داشت.

کلیدواژه: امر به معروف و نهی از منکر، نظارت عمومی، پیشگیری از جرم، شبکه‌های اجتماعی

مقدمه و بیان مسأله

امر به معروف و نهی از منکر، یکی از موضوعات اساسی حقوق عمومی و مفاهیم بنیادین فقه سیاسی اسلام است. این مسأله که علاوه بر جنبه‌های شرعی و دینی، مبنای محکم عقلی نیز دارد هنوز آنگونه که شایسته نظام اسلامی باشد مورد توجه قرار نگرفته است. گرچه اصل هشتم قانون اساسی به صورت مستقیم و تعدادی از اصول دیگر به شکل غیر مستقیم، به آن پرداخته اند اما اجرای کامل آن نیازمند قانون عادی است که البته با تأخیر مصوب گردیده است. قانون در هر جامعه ای مبتنی بر یک سری اصول مشترک میان تمامی فرهنگ‌ها ست و ویژگی‌های اختصاصی هم برای هر قانونی وجود دارد که آن را از قوانین دیگر متمایز می‌سازد. در مورد مقابله با جرائم نیز همین وضعیت وجود دارد و تمامی قانونگذاران بر این باور هستند که در سیاست‌های جنایی باید پیشگیری از جرم بر واکنش در مقابل آن، مقدم داشته شود. بسیاری از راهکارها در پیشگیری از جرم یکسان است اما در جوامعی که همچون ایران که مبتنی بر فرهنگ دینی هستند راهکارهای اختصاصی نیز وجود دارد که یکی از آنها امر به معروف و نهی از منکر است. این راهکار برای پیشگیری اجتماعی از جرم بسیار مفید و

مؤثر است مشروط بر این که زمینه های اجرایی آن فراهم شود و بتوان ابزارهای استفاده از شبکه های اجتماعی برای امر معروف و نهی از منکر را فراهم ساخت.

امر به معروف و نهی از منکر، دو عبارت متضاد هستند که گرچه به عنوان مفاهیم شرعی شناخته می شوند اما شرع، مخترع و مبتکر آنها نیست بلکه واژه هایی عرفی محسوب می شوند که شرع نیز بر آنها صحه گذاشته است. بنابراین برای شناخت آنها باید به لغت و عرف مراجعه نمود: «امر به معروف و نهی از منکر، واداشتن به نیکی و بازداشتن از بدی است. مراد فقها از امر و نهی، مطلق برانگیختن کسی بر انجام یا ترک چیزی است خواه به گفتار یا کردار و مراد از معروف و منکر، هر کار پسندیده و ناپسند از نظر عقل و شرع است اعم از واجب، مستحب، حرام و مکروه» (هاشمی شاهرودی، ۱۴۲۶: ۱/۶۶۰).

امر به معروف و نهی از منکر یکی از ظرفیت های مهم نظام حقوقی اسلام است که می تواند بسیاری از مفاهیم حقوق عمومی مانند آگاهی های اجتماعی، نظارت همگانی و حقوق شهروندی را عینیت بخشد؛ همانگونه که در سیاست جنایی مشارکتی، ابزار مناسبی برای پیشگیری از جرم به ویژه جرایم مرتبط با شبکه های اجتماعی می باشد.

برخی از فقها امر به معروف و نهی از منکر را مانند سایر عبادت ها یک موضوع فردی دانستند که در مقابل احکام عمومی و اجتماعی قرار دارد (شیخ مفید، ۱۴۰۴: ۸۰۸)؛ اما گروهی دیگر آن را یک فریضه سیاسی برای استقرار نظام اسلامی می دانند که فراتر از عبادت فردی است (سید مرتضی، ۱۴۰۵: ۸۹/۲). بر اساس دیدگاه اخیر می توان از این فرصت برای کاهش جرایم از جمله جرایمی که در شبکه های اجتماعی رخ می دهد بهره گرفت. امر به معروف و نهی از منکر راهکاری برای پیشگیری اجتماعی از جرم است و این راهکار بسته به محلی که منکر در آن رخ می دهد مورد استفاده قرار خواهد گرفت. منکر پدیده ای نیست که فقط در فضای حقیقی رخ دهد بلکه فضای مجازی و شبکه های اجتماعی نیز دامنه گسترده ای برای اشاعه منکرات

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی ... - ۹۴

شده است؛ بنابراین باید تلاش کرد و نهی از منکر و امر به معروف در شبکه‌های اجتماعی مورد استفاده قرار گیرد که البته نیاز به آمادگی شکلی و ماهوی دارد (رمضانی و برزویی، ۱۳۹۴: ۱۰۹-۱۴۶).

هنوز منابع فقهی و حقوقی در این زمینه کامل نیست و نیاز به غنی کردن ادبیات حقوقی کشور دارد. پیشگیری اجتماعی از جرم در صورتی موفق است که موجب تعرض به حقوق اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مردم نشود (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۹: ۵۶۹). این مهم به ویژه در خصوص امر معروف و نهی از منکر به عنوان یکی از راهکارهای پیشگیری اجتماعی از جرم باید مورد توجه قرار گیرد، همچنان که ماده ۵ قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر آمران و ناهیان را از تعرض به حقوق و آزادی‌های اساسی مردم برحذر داشته است. همین نگرانی‌ها سبب شده است که اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بیش از سه دهه تبدیل به اصلی متروک و مغفول شود. امر به معروف و نهی از منکر در شبکه‌های اجتماعی نیازمند اجتهاد جدیدی در منابع فقهی است. این مقاله در نظر دارد ابتدا مبانی امر معروف و نهی از منکر را مورد بررسی قرار داده و نشان دهد که این فریضه فقط به عنوان یک واجب عینی و کفایی در حوزه عبادات نیست بلکه موضوعی اجتماعی و عمومی در حوزه فقه سیاسی می‌باشد و از آنجا که فقه، فلسفه حکومت اسلامی است باید در زمینه‌های مختلف از جمله پیشگیری از جرایم، داده‌های مناسبی را فراهم سازد. علاوه بر مبانی دینی و شرعی، مبانی عقلی و عرفی نیز برای آن وجود دارد به گونه‌ای که می‌توان آن را زمینه‌ای برای بحث پیشگیری اجتماعی از جرایم دانست که گرچه موضوع جدیدی در سیاست جنایی به حساب می‌آید، اما سابقه دیرین در نظام حقوقی اسلامی دارد. گرچه آیات قرآن، امر به معروف و نهی از منکر را از باب ولایت مؤمنان بر یکدیگر مطرح کرده‌اند (اصغری، ۱۳۷۸: ۵۰) اما در قانون مصوب به عنوان یک حق برای مردم نسبت به حاکمان شمرده شده است. منابع امر به معروف و نهی از منکر نیز

منحصر در منابع شرعی یعنی قرآن و سنت نیست بلکه دلیل عقلی، عرف و قانون نیز از منابع مهم آن به شمار می رود (هاشمی، ۱۳۸۰: ۱/۲۵۱). امر به معروف و نهی از منکر گرچه ظرفیت مناسبی برای پیشگیری از جرم است اما شرایط و احکام بیشتری دارد که اگر مورد توجه قرار نگیرد ممکن است نتیجه معکوس بدهد (سروش، ۱۳۷۳: ۲۶۳).

۱- مبانی امر به معروف و نهی از منکر

مبنای حقوق به معنای نیروی الزام آور قواعد و احکام حقوقی است. وقتی یک حکم در قانون بیان می شود، قانون منبع آن است و کسی سؤال نمی کند که چرا قانون، این حکم را بیان کرده و مشروعیت آن از کجا آمده است؟ اما اگر پرسیده شود که چرا باید از قانون پیروی کرد، بحث مبنای حقوق به میان می آید و ممکن است پاسخ داده شود اجرای عدالت یا قدرت حکومت مبنای اعتبار قانون است (کاتوزیان، ۱۳۷۷: ۱/۲). مبنای حقوق با فلسفه و هدف حقوق ارتباط دارد، زیرا هر دو درباره چیستی حقوق سخن می گویند. در مورد مبنای امر به معروف و نهی از منکر باید پاسخ داده شود که این حکم با چه هدف و فلسفه ای وضع شده است و چرا مردم باید امر به معروف و نهی از منکر نمایند. برای شناخت مبنای امر به معروف و نهی از منکر می توان میان مبنای فقهی و مبنای عرفی تفکیک کرد هرچند ممکن است گفته شود در نظام اسلامی، فقه و حقوق یکسان هستند اما در بحث از مبنای، سخن از اهداف به میان می آید و اهداف از دیدگاه شرعی و عرفی ممکن است تفاوت هایی داشته باشند. بر همین اساس در این قسمت مبنای امر معروف و نهی از منکر را از منظر فقهی و عرفی به صورت جداگانه مورد بررسی قرار می دهیم.

۱-۱- مبانی شرعی

همانگونه که بیان شد، امر به معروف و نهی از منکر از سوی شارع مقدس و فقها، یک فریضه به حساب می آید که البته در مورد عینی یا کفایی بودن آن اختلاف نظر

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی ... - ۹۶

وجود دارد. حقوق‌دانان مسلمان در مورد مشروعیت حکم این تکلیف، چند مبنا را بیان کرده‌اند که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

الف: وجوب عینی یا کفایی

فقها در مورد نحوه تعلق امر به معروف و نهی از منکر به مکلفین، اختلاف نظر دارند که آیا به شکل وجوب است یا استحباب، هر چند نظریه ی غالب بر واجب بودن آن است که دلایلی نقلی (جوادی آملی، ۱۳۸۷: ۲۵۷/۱۵) و عقلی (شیخ طوسی، ۱۳۷۵: ۱۴۷) برای آن اقامه کرده‌اند. همچنین گروه دوم دچار این اختلاف گردیده‌اند که آیا وجوب امر به معروف و نهی از منکر واجب کفایی است؟ (طباطبائی، ۱۴۱۷: ۳۷۲/۳) یا واجب عینی می‌باشد؟ (نجفی، ۱۳۷۳: ۲۵۹/۲۱). وجوب، گاهی شرعی و گاهی عقلی است و از آنجا که میان عقل و شرع، ملازمه وجود دارد بنابراین شرع نمی‌تواند حکمی بر خلاف عقل بیان کند همان‌گونه که عقل چنین قدرت و اختیاری ندارد. اگر امری، آثار مثبت و ضروری برای شخص یا جامعه داشته باشد، واجب است و امر معروف و نهی از منکر نیز چنین آثاری دارد، زیرا مانع تحقق گناه و جرائم می‌شود و با توجه به این که جلوگیری از گناه، واجب است، سپس مقدمه آن یعنی امر به معروف و نهی از منکر نیز واجب خواهد بود. آن چه را شارع به آن امر می‌کند قطعاً دارای حسن ذاتی بوده و امری پسندیده است همچنان که اگر از چیزی نهی نماید دارای قبح ذاتی می‌باشد. معروف به امور پسندیده و نیکو گفته می‌شود که محبوب خداوند است و منکر امور ناپسندیده و قبیح را گویند که مطلوب شارع نیست. جرائم، اموری قبیح هستند و در نتیجه مورد نهی خداوند قرار گرفته‌اند. پس مبنای نهی از جرایم، قبح آنهاست که ممکن است عقل تواند قبح آنها را درک کند اما با توجه به قاعده ملازمه، عقل نیز ناچار است قبح جرایم را تأیید نماید. امر به معروف و نهی از منکر موجب سلامت جامعه، برقراری امنیت و احیای عدالت می‌شود پس شارع به همین جهت امر به معروف و نهی از منکر را امری مطلوب دانسته مردم را

ترغیب به آن کرده است. قبح اشاعه منکرات و جرایم در شبکه های اجتماعی به مراتب بیشتر از حالت عادی است و از این جهت تردید در وجوب امر به معروف و نهی از منکر باقی نمی ماند به ویژه در مواردی که حکومت اسلامی را نشانه گرفته باشد.

ب: کمک به ظلم

اگر کسی قدرت امر به معروف و نهی از منکر داشته باشد اما از انجام آن خودداری نماید کمک به ظلم و عدوان کرده است. ظلم و عدوان، کار حرامی است و کمک به آن نیز حرام می باشد. قاعده حرمت کمک به ظلم و ستم یک قاعده معروف فقهی است که دارای مبانی عقلی و نقلی می باشد (نراقی، ۱۴۱۷: ۱۴۷). البته امر به معروف و نهی از منکر، مراحل و شرایط فراوان و دقیقی دارد. اگر کسی شرایط لازم را نداشته باشد نه تنها امر به معروف و نهی از منکر بر وی واجب نیست بلکه مرتکب عمل حرام می شود. در میان فقها اختلاف نظر وجود دارد که آیا مسلمان باید برای حصول شرایط تلاش نماید یا چنین تکلیفی برای او پیش بینی نشده است (مطهری، ۱۳۸۱: ۳۰۷/۱).

۲-۱- مبانی حقوقی و عرفی

همانگونه که بیان شد تفکیک میان مبانی عقلی و شرعی کار دشواری است زیرا آن چه را عقل واجب و حرام می داند لاجرم، شرع نیز واجب یا حرام می داند اما با این وجود، چنین تفکیکی در آثار فقهی و حقوقی دیده می شود مخصوصاً از سوی کسانی که قاعده ملازمه را معتبر نمی دانند.

۱-۲-۱- حق نظارت

مهمترین جلوه امر به معروف و نهی از منکر در نظارت مردم بر رفتار کارگزاران متجلی می گردد. حاکمان جامعه از بالاترین مرجع یعنی مقام معظم رهبری گرفته تا سایر کارگزاران مانند نمایندگان مجلس، رئیس جمهور و وزرا به شکل مستقیم یا غیر مستقیم از سوی مردم انتخاب می شوند و به عبارتی به نمایندگی و وکالت از سوی

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی ... - ۹۸

مردم، اعمال حاکمیت می نمایند. اعطای نمایندگی، حقوقی را برای مردم به وجود می آورد که یکی از آنها، حق نظارت بر عملکرد آنهاست. نظارت بر رفتار وکیل و نماینده، راه‌های گوناگونی دارد که یکی از آنها نظارت مستقیم یا امر معروف و نهی از منکر می باشد (اسماعیلی، ۱۳۸۴: ۳۵). حق نظارت بر رفتار حاکمان معمولاً در قالب تذکر و ارشاد صورت می گیرد و ضمانت اجرایی همچون عزل از نمایندگی یا مجازات را در پی ندارد اما اثر معنوی آن زیاد است و موجب پیشگیری اجتماعی از جرم شود. اگر حاکم احساس کند که عملکرد وی زیر ذره بین موکلان و مردم قرار دارد و ممکن است تخلفات آنها علنی و افشاء شود قطعاً تمایلی به ارتکاب جرم نخواهد داشت. برای این که زمینه تحقق این نظارت، بیشتر شود؛ مناسب است که سازمان‌های مردم نهاد و احزاب و تشکل‌های سیاسی، تقویت شده و امر به معروف و نهی از منکر به صورت سازمان یافته و منسجم اجرا شود. نظارت همگانی و امر به معروف و نهی از منکر از طریق شبکه‌های مجازی، یک امر تخصصی و فنی است که نیاز به آموزش دارد، زیرا امر به معروف و نهی از منکر باید ابزارهای جدید فناوری اطلاعات و ارتباطات را بشناسد تا به عضوی از جامعه نظارتی تبدیل شود. این موضوع اختصاص به دین اسلام و کشور ایران ندارد بلکه سازمان‌های بین‌المللی به تمام کشورها توصیه می کنند از فرصت نظارت همگانی برای پیشگیری از جرم بهره بگیرند هرچند گزارش سال ۲۰۰۷ سازمان ملل حکایت از عدم موفقیت کشورها در این زمینه دارد. اگر پلیس زمینه همکاری و مشارکت مردم برای کاهش جرایم و پیشگیری از آن را از راه ایجاد سازمان مجازی پلیسی فراهم سازد، توفیق بزرگی به دست می آید که البته نیازمند بسترسازی و تهیه ابزارهای فنی است (جلالی، ۱۳۸۹: ۲۷).

۲-۱- حق و تکلیف شهروندی

انسان برای زندگی مناسب در جامعه از یک سری حقوق طبیعی مانند حق حیات، حق آزادی، حق سلامت، حق امنیت و غیره برخوردار است که گاهی با عنوان حقوق

بشری یا حقوق شهروندی از آنها یاد می‌شود. در مقابل این حقوق، تکالیفی نیز وجود دارد که لازم و ملزوم یکدیگر هستند. حق شهروندی فقط بر عهده حکومت نیست بلکه افراد نیز برای تحقق آن مسئولیت دارند هرچند ممکن است عنوان آنها تغییر یابد. به عنوان مثال، اگر مامور دولت، آزادی رفت و آمد شخصی را سلب کند؛ عمل وی سلب حق آزادی نامیده می‌شود اما اگر یک فرد عادی این کار را انجام دهد ممکن است به عنوان آدم ربایی شناخته شود. به هر روی، مبنای آنها یکی است و از نظر فلسفه حقوق، چنین فرض می‌شود که مردم برای داشتن یک زندگی سالم باید با یکدیگر و با حاکمیت، مشارکت نمایند و یکی از راه‌های تحقق چنین جامعه‌ای، امر به معروف و نهی از منکر است. که اگر مردم ناظر بر رفتار مدیران بوده و به آنها هشدار بدهند و یا یکدیگر را نصیحت کنند قطعاً جامعه سالم تری شکل می‌گیرد پس مردم به عنوان شهروند خوب باید چنین فریضه‌ای را پاس بدارند. امر به معروف و نهی از منکر در قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر به عنوان حقی برای مردم بر عهده حاکمان دانسته شده است بنابراین دولت باید زمینه اجرای این حق را فراهم سازد. البته همانگونه که در اصل هشتم قانون اساسی نیز آمده است؛ این فریضه حق طرفینی است که میان مردم نسبت به یکدیگر، مردم نسبت به حکومت و حکومت نسبت به مردم وجود دارد. به نظر می‌رسد تعارضی میان واجب بودن و حق بودن حکمی وجود ندارد، زیرا برخی از حقوق هستند که واجب شمرده می‌شوند تا پاداشی برای صاحب حق وجود داشته باشد؛ اعم از این که حق و وجوب متوجه یک نفر یا چند نفر باشد. به عنوان نمونه، احترام به پدر و مادر حقی برای آنهاست که بر فرزندان، واجب می‌باشد. به هر حال امر، معروف و نهی از منکر به عنوان یک حق طبیعی و قراردادی در جامعه وجود دارد که آثار اجتماعی نیز دارد.

۲- منابع امر به معروف و نهی از منکر

۲-۱- منابع فقهی و شرعی

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی ... - ۱۰۰

مهم‌ترین منابع در حقوق اسلامی، قرآن، سنت، اجماع و عقل است و از آنجا که در حال حاضر، زمینه نزول دو منبع نخست، فراهم نیست و منبع سوم نیز دست یافتنی نمی‌باشد، دلیل چهارم را باید اصلی‌ترین دلیل به حساب آورد. با این وجود، فقها بر این باورند که قرآن و سنت فقط احکام عبادی شخصی را بیان نمی‌کنند بلکه در زمینه‌های اجتماعی نیز احکام فراوانی دارند. از همین روی، قرآن و سنت هم دو منبع مهم برای موضوع بحث ماست که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

الف: قرآن

قرآن کتاب اخلاق و انسان‌سازی است اما علاوه بر احکامی که در این زمینه بیان می‌کند آیاتی نیز به مقررات و احکام حقوقی و اجتماعی اختصاص دارد که با عنوان «آیات الاحکام» شناخته می‌شوند. اگر انسان به صورت کامل، تربیت شده و رفتاری منطقی و نیکو داشته باشد با کمک عقلی که به عنوان پیامبر درونی او به ودیعه نهاده شده است توان وضع مقررات زندگی را دارد بنابراین احکام حقوقی قرآن جنبه ارشادی دارند. حدود ۱۴ آیه در قرآن کریم وجود دارد که ۸ آیه به صورت مستقیم و ۶ آیه به شکل غیر مستقیم، فریضه امر به معروف و نهی از منکر را تبیین کرده‌اند و در اینجا به چند آیه اشاره می‌کنیم.

آیات ۱۱۳ و ۱۱۴ سوره آل عمران: «اهل کتاب همه یکسان نیستند؛ گروهی به اطاعت خدا ایستاده و آیات قرآن را در دل شب قرائت می‌کنند و سجده به جای می‌آورند به خدا و روز قیامت ایمان دارند و امر معروف و نهی از منکر می‌نمایند و در کارهای نیک شتاب می‌کنند و ایشان جزو صالحان هستند.» در این آیه اشاره شده است که انسان کامل و صالح باید در کنار ایمان به خدا و انجام عبادت‌ها در کارهای نیک و به ویژه امر معروف و نهی از منکر نیز بشتابد.

ب: روایات

صدها روایت با سند معتبر درباره امر به معروف و نهی از منکر وجود دارد به گونه‌ای که می‌توان این موضوع را یکی از موضوعات متواتر و یقینی در نظام حقوقی اسلام به شمار آورد که جای هیچگونه تردیدی باقی نمی‌گذارد. در اینجا فقط به عنوان نمونه چند روایت را بیان می‌کنیم تا نشان داده شود که این فریضه در نظام حقوقی اسلام چه اهمیتی دارد. مرحوم شیخ حرّ عاملی بخش زیادی از جلد یازدهم کتاب وسائل الشیعه را به این موضوع اختصاص داده است که حدود ۲۰۰ صفحه روایات فراوانی را بیان می‌کند.

پیامبر گرامی اسلام فرمود: «کسی که امر به معروف و نهی از منکر کند جانشین خدا و پیامبر در روی زمین است» (طبرسی، ۱۳۶۰: ۴۸۴/۱). امر کننده به معروف و نهی کننده از منکر از آن جهت جانشین خدا و پیامبر است که برپاکنندگان قسط و عدل هستند.

امام رضا(ع) فرمودند: «رسول خدا فرمودند هرگاه امت من از انجام امر به معروف و نهی از منکر سرپیچی کنند و آن را به یکدیگر واگذار نمایند گویا با خداوند اعلان جنگ داده اند» (حرّ عاملی، بی تا: ۳۹۴/۱۱).

همانگونه که ملاحظه می‌شود توصیف‌های عجیبی برای امر به معروف و نهی از منکر در روایات آمده است که کمتر فریضه‌ای اینچنین توصیف گردیده است؛ مانند: با فضیلت‌ترین اعمال بندگان (الآمدی، ۱۹۸۷: ۱۰۳) خلقی از اخلاق خداوند (الصالح، ۱۴۱۲: ۲۱۹) اهل معروف بودن آمر به معروف (ابن میثم، ۱۳۶۶: ۵۰۴) ترک امر به معروف و نهی از منکر موجب هلاکت است (کورانی، ۱۳۷۱: ۲۱) امر به معروف و نهی از منکر، شعبه‌ای از جهاد است (کلینی، بی تا: ۸۴/۳) حقی برای مردم نسبت به حاکم و برای حاکم نسبت به مردم است (فیض الاسلام، بی تا: ۱۱۴).

۲-۲- منابع حقوقی

الف: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی ... - ۱۰۲

قانون اساسی در هر کشوری، اساسی‌ترین قانون محسوب می‌شود که مورد احترام همگان است و مهم‌ترین احکام را پیش‌بینی می‌کند. امر به معروف و نهی از منکر چنان اهمیتی دارد که یکی از اصول اولیه قانون اساسی به آن اختصاص یافته و اصل هشتم، چنین توصیفی دارد: «در جمهوری اسلامی ایران دعوت به خیر، امر معروف و نهی از منکر وظیفه همگانی و متقابل بر عهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت؛ شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می‌کند» (و المؤمنون و المؤمنات بعضهم اولیاء بعض یأمرون بالمعروف و ینهون عن المنکر، توبه: ۷۱). این اصل بر اساس توصیه امام خمینی (ره) به تصویب رسید، زیرا ایشان پیامی به شورای انقلاب دادند که یک سازمان مستقل برای نظارت بر رفتار حاکمان در کشور شکل بگیرد (خمینی، ۱۳۷۸: ۲۱۳/۶). اگرچه این دستور در زمان حیات امام خمینی (ره) جامعه عمل نپوشید اما مقام معظم رهبری در سال ۱۳۷۲ فرمان تأسیس ستادی به نام «ستاد احیای امر به معروف و نهی از منکر» را صادر فرمودند. این ستاد در حال حاضر به ریاست ائمه جمعه در کل کشور فعال است و در سال ۱۳۸۳ نیز آیین نامه ستاد پیشگیری و حفاظت اجتماعی در قوه قضائیه تصویب رسید که عمده مفاد آن در زمینه امر به معروف و نهی از منکر می‌باشد.

ب: قانون حمایت از آمران به معروف و ناهیان از منکر مصوب ۱۳۹۴

این قانون که در اردیبهشت ماه ۹۴ به تصویب شورای نگهبان رسید مشتمل بر ۲۴ ماده می‌باشد که ضمن تعریف اصطلاحات قانونی، سازمان‌های مسئول امر به معروف و نهی از منکر را در سطوح کشوری، استانی و شهرستانی معرفی می‌کند. مواد اول تا سوم امر به معروف و نهی از منکر را تعریف می‌کند که همان تعاریف فقهی است و ویژگی خاص آن، ضرورت علنی بودن رفتار منکر است یعنی منکر باید علنی باشد تا مشمول قانون قرار گیرد (ابن منظور، ۱۴۰۸: ۲۳۹/۹؛ طریحی، ۱۳۶۷: ۹۴/۵).

ماده چهارم مراتب امر به معروف و نهی از منکر را اعلام کرده است؛ قلبی، زبانی، نوشتاری و عملی. سه مرحله نخست، وظیفه مردم و دولت است اما مرحله چهارم فقط وظیفه دولت می باشد. اگر مردم برای امر به معروف و نهی از منکر، اقدامات عملی انجام دهند موجب بی نظمی و اخلال در امور می گردد. در ماده پنجم تصریح شده است که کسی نمی تواند در مقام انجام این فریضه، متعرض حیثیت، جان، مال، مسکن، شغل، حریم خصوصی و حقوق اشخاص گردد. البته ماده ۶ نیز با عنوان کلی تری، ارتکاب هرگونه رفتار مجرمانه ای تحت عنوان امر به معروف و نهی از منکر را ممنوع کرده است که رابطه این دو ماده ابهام دارد. به ویژه این که برای ممنوعیت مذکور در ماده ۵، ضمانت اجرایی پیش بینی شده است. به نظر می رسد رابطه دو ماده، عموم و خصوص مطلق است. شرط عدم ارتکاب جرم و تعرض به حقوق دیگران، شرط بسیار مهمی است که جلوی رفتارهای سلیقه ای و سیاسی را می گیرد و باید جدی گرفته شود.

ماده هفتم قانون مذکور، مجازات اعمال مجرمانه نسبت به آمران به معروف و ناهیان از منکر را قابل تخفیف و تعلیق ندانسته است، همچنان که صدور حکم نیز در این موارد قابل تعویق نیست. ماده نهم نیز برای ایجاد مزاحمت و ممانعت در برابر اجرای این قانون، مجازات های کیفری و اداری در نظر گرفته است. امر به معروف و نهی از منکر همانگونه که در ماده هشتم آمده است نسبت به حاکمان و دولتمردان، اهمیت بیشتری دارد. چنان چه جنایتی نسبت به آمران به معروف و ناهیان از منکر صورت گیرد و به دلایلی نتوان دیه را از مرتکب اخذ کرد، دولت مسئول پرداخت دیه خواهد بود (ماده ۱۴). یکی از عوامل مهم که تاکنون مانع تحقق چنین ابزار مهمی برای پیشگیری از جرم شده است عدم معرفی آن به مردم و فرهنگ سازی بوده است مواد ۱۰ و ۱۲ قانون فوق، وظایفی را بر عهده نهاد های مسئول قرار داده است. ماده ۱۰ در مورد اطلاع رسانی و آموزش به مردم کشور است و ماده ۱۲ مربوط به اتباع

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی ... - ۱۰۴

خارجی است که وارد ایران می‌شوند. به نظر می‌رسد مؤثرترین راهکار برای فرهنگ سازی استفاده از احزاب و سازمان‌های مردم‌نهاد است که قانونگذار به خوبی متوجه این موضوع شده و در ماده ۱۴ مقرر داشته است: «سازمان‌های مردم‌نهادی که اساسنامه آنها در زمینه امر به معروف و نهی از منکر به ثبت رسیده است می‌تواند مطابق ماده ۶۶ قانون آیین دادرسی کیفری و تبصره‌های آن اقدام کنند همچنین تبصره ۱ ماده ۱۶ وزارت کشور را مأمور کرده است تا پس از مشورت با ستاد امر به معروف و نهی از منکر، مجوز این سازمان‌ها را صادر کند. به موجب تبصره ۳، چنان چه مسؤولان ذیربط از صدور مجوز، امتناع نمایند مشمول ماده ۵۷۰ قانون مجازات اسلامی قرار می‌گیرند. ماده ۱۷ نیز سازمان بسیج مستضعفین را مکلف ساخته است تا از بسیجیان برای فرهنگ سازی و اجرای فریضه، استفاده کند. قانونگذار برای این که مردم را تشویق به امر به معروف و نهی از منکر نماید امتیازاتی هم برای آنها در نظر گرفته است از جمله اینکه: مشمول حمایت‌های قضایی از بسیج قرار می‌گیرند (ماده ۱۱)؛ دیه جنایت بر آنها پرداخت می‌شود (ماده ۱۳)؛ کسانی که در انجام این فریضه دچار آسیب جسمی یا جانی شوند با حصول شرایطی شهید یا جانباز به حساب می‌آیند (ماده ۱۵)؛ حق تجمع و راهپیمایی دارند (ماده ۱۶) و غیره.

۳- فرصت‌های امر به معروف و نهی از منکر در شبکه‌های اجتماعی

شبکه‌های اجتماعی با فلسفه دسترسی سریع‌تر به اطلاعات، به وجود آمده‌اند؛ بنابراین می‌توان از این ابزار برای امر به معروف و نهی از منکر نیز استفاده کرد. امر به معروف و نهی از منکر به شکل سنتی، کاربرد محدودی دارد در حالی که با استفاده از شبکه‌های اجتماعی می‌توان در یک لحظه میلیون‌ها انسان را در سراسر جهان، مخاطب قرار داد. شبکه‌های اجتماعی یک راه دوطرفه هستند و همانگونه که افراد

معاند با جوامع دینی، تلاش می‌کنند فرهنگ مبتدل و منکرات را در جامعه گسترش دهند، انسان‌های پاک و صادق نیز می‌توانند از همین ابزار استفاده کرده و اقدامات آنان را خنثی کنند. به عبارت دیگر، شبکه‌های اجتماعی به مثابه شمشیر دو لبه هستند که می‌توان از آن برای اشاعه فحشاء و منکر استفاده کرد؛ همانگونه که ممکن است ابزاری برای گسترش معروف در جامعه باشند. پس آمران به معروف و ناهیان از منکر باید طریقه‌ی استفاده از این ابزارها را به خوبی فرا بگیرند تا بهره‌مناسبی از شبکه‌های اجتماعی ببرند. استفاده از شبکه‌های مجازی برای امر به معروف و نهی از منکر دو جنبه شکلی و ماهوی دارد؛ در جنبه شکلی باید نحوه استفاده از ابزارها و شبکه‌ها را آموخت و در جنبه ماهوی باید داده‌هایی تولید کرد که قابلیت مقابله با منکرات را داشته باشد. استفاده از فضاهای مجازی برای امر به معروف و نهی از منکر، هزینه‌ای به مراتب کمتر از امر به معروف و نهی از منکر در فضای واقعی دارد. بسترهایی که در دنیا از سوی دولت و مردم جهان فراهم آمده است به آسانی و با هزینه کم و گاهی حتی مجاناً قابل استفاده است و آمران به معروف و ناهیان از منکر باید از این فضاها بیشترین بهره را ببرند. امروزه برخی کشورها برای جلوگیری از توسعه‌ی کشوری دیگر و از بین بردن فرهنگ و سنت آنها به ویژه منحرف کردن جوانان، سرمایه‌گذاری زیادی می‌کنند و در صورتی می‌توان این اقدامات را خنثی کرد که داده‌های کافی و مناسب در مقابل آنها تولید شود و زیر ساخت‌های مناسب نیز فراهم گردد.

۴- چالش‌های امر به معروف و نهی از منکر در شبکه‌های اجتماعی

امروزه شبکه‌های اجتماعی از فلسفه اصلی خود یعنی گسترش دانش و اطلاعات، دور شده و در بسیاری از موارد به ابزاری برای ترویج فساد تبدیل شده است همانگونه که بسیاری از فعالیت‌های عمومی مانند تجارت، سرگرمی و ارتباطات با این ابزار انجام می‌شود (افشار زنجانی و محسنی، ۱۳۸۷: ۲۵). بر همین اساس، چالش‌هایی که

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی ... - ۱۰۶

بر سر راه فعالیت در شبکه‌های اجتماعی وجود دارد نسبت به امر معروف و نهی از منکر در این شبکه‌ها نیز وجود دارد که بایستی مورد توجه سیاستگذاران این حوزه قرار گیرد. یکی از چالش‌های پیشگیری اجتماعی از جرم در قالب امر معروف و نهی از منکر، تعرض به حقوق و آزادی‌های اساسی اشخاص است. این چالش البته در سایر راهکارها نیز وجود دارد زیرا ممکن است حاکمان یا حتی اشخاص به بهانه پیشگیری از جرم، متعرض این حقوق و آزادی‌ها شوند. شاید دلیل این که تصویب قانون عادی در زمینه این فریضه به رغم تأکید قانون اساسی، سال‌ها به تأخیر افتاد و سرانجام، دولت لایحه‌ای تقدیم مجلس ننمود و حتی پس از تصویب قانون، رئیس‌جمهور از ابلاغ آن استنکاف ورزید، نگرانی از همین چالش‌ها باشد که ممکن است افرادی به بهانه امر به معروف و نهی از منکر متعرض حقوق دیگران شده و یا جناح‌های سیاسی از آن به عنوان حربه‌ای برای حذف رقیب استفاده کنند.

چالش دیگری که برای پیشگیری از جرم وجود دارد سیاست زدگی سیاستگذاران جنایی است که نزاع‌های سیاسی را با این سیاست‌ها پیوند زده و از آن به عنوان ابزاری برای پیروزی بر رقیب خود یا سرکوب مخالفان استفاده می‌کنند (ابراهیمی، ۱۳۸۸: ۴۰). تأثیر دولت‌های سوسیال دموکرات و دولت‌های نئولیبرال در سال‌های ۱۹۸۵ تا ۲۰۰۷ بر سیاست‌های پیشگیری از جرم در بلژیک را به خوبی می‌توان دید که چگونه تغییر دولت‌ها موجب تغییر سیاست‌ها نیز شده است. اجرای این فریضه نیاز به زیرساخت‌های مادی و معنوی دارد. یکی از این زیرساخت‌ها، فرهنگ سازی است و فرهنگ، محصولی نیست که در زمان کوتاه به بار بنشیند بلکه سال‌ها فرصت می‌خواهد تا مردم با مزایا و معایب آن آشنا شوند و تشکیلات مناسبی شکل بگیرد.

یکی از چالش‌های دیگری که در راه امر به معروف و نهی از منکر وجود دارد آن است که دولت ممکن است آن را مانعی برای فعالیت‌های خود بداند. به هر حال،

طبیعت قدرت اقتضا می‌کند که آزادی بیشتری برای عمل داشته باشند در حالی که نظارت عمومی و تذکر احزاب و مردم ممکن است محدودیت‌هایی به وجود آورد و مانعی برای فعالیت دولت به حساب آید. از همین رو تلاش می‌شود تا زمینه‌های اجرای این فریضه مانند تصویب قانون مناسب، تشکیل سازمان‌های گسترده و حمایت‌های مادی و معنوی از سوی دولت صورت نگیرد.

یکی از چالش‌های مهم برای امر به معروف و نهی از منکر، شرایطی است که در نوشته‌های فقهی برای آن پیش‌بینی شده است. این شرایط، بسیار دشوار است و در نتیجه بیم آن می‌رود که افرادی بدون داشتن این شرایط ورود نمایند و نتایج معکوسی به دست آید. مهم‌ترین شرایطی که اکثر فقها بر آن اتفاق نظر دارند عبارتند از: «نهی از منکر در صورتی واجب می‌شود که چهار شرط محقق گردد: اول- نهی کننده، منکر را بشناسد تا دچار اشتباه نشود. دوم- بداند که نهی از منکر، تاثیر دارد پس اگر ظن به تاثیر داشته یا علم داشته باشد که تاثیر نخواهد داشت بر او واجب نیست. سوم- مرتکب عمل منکر، اصرار بر استمرار کارش داشته باشد پس اگر اماره‌ای برای ترک عمل وجود داشته و یا مرتکب، عملش را رها کند نیازی به نهی از منکر نیست. چهارم- نهی از منکر مفسده‌ای را به دنبال نداشته باشد پس اگر ظن وجود داشته باشد که نهی از منکر، ضرری را متوجه وی یا اموالش یا متوجه یکی از مسلمانان نماید وجوب، ساقط خواهد شد (محقق حلی، ۱۴۰۳: ۲۵۹/۱).

آن چه در قانون اساسی و عادی و حتی احکام فقهی برای امر به معروف و نهی از منکر بیان شده است پاسخگوی پیشگیری از جرایم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی نیست. منکر در این منابع، عمدتاً شامل جرایم و گناهانی می‌شود که حاکمان در اجرای قدرت و نمایندگی خود مرتکب می‌شوند در حالی که این فریضه، ظرفیت بیشتری دارد. جرایمی که مرتبط با شبکه‌های اجتماعی صورت می‌گیرد بسیار گسترده است و شامل جرائمی می‌شود که مردم علیه حاکمان و یکدیگر انجام می‌دهند و حتی

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی ... - ۱۰۸

ممکن است بیگانگان و غیر بیگانگان و غیر مسلمانان علیه جوانان مسلمان مرتکب شوند. بر همین اساس، فقدان قانون مناسب نیز چالش دیگری برای استفاده از ظرفیت امر به معروف و نهی از منکر برای پیشگیری از جرائم مرتبط با فضای مجازی است و قانونگذار باید قانون جامع و کامل را در این زمینه به تصویب برساند.

نتیجه‌گیری

از مجموع مطالب مطرح شده نتایج ذیل حاصل می‌شود:

۱- امر به معروف و نهی از منکر، یکی از راهبردهای مناسب برای پیشگیری اجتماعی از جرم به ویژه جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی است. این راهبرد عمدتاً به عنوان یک فریضه شخصی و در فضای واقعی به صورت سنتی مورد توجه قرار گرفته است؛ در حالی که باید متناسب با منکراتی که در جامعه رخ می‌دهد مورد بهره‌برداری واقع شود. امروزه کسانی که منکرات را در جامعه به ویژه در کشورهای مذهبی برای مقابله با ارزش‌های بومی و دینی، گسترش می‌دهند از ابزارهای مجازی و رسانه‌های اجتماعی، بهره می‌گیرند. بنابراین امر به معروف و نهی از منکر نیز باید با استفاده از همین ابزارها انجام شود و در بستر شبکه‌های اجتماعی متبلور شود. امر به معروف و نهی از منکر در معنای اصطلاحی آن که در قانون اساسی و قوانین عادی بیان شده است ناظر بر فریضه‌ای است که مردم در مقابل حاکمان انجام می‌دهند؛ اما در حال حاضر، مفهوم گسترده‌تری پیدا کرده است. امر به معروف و نهی از منکر فقط وظیفه مردم در مقابل حاکمان نیست بلکه وظیفه مردم و حکومت در مقابل دشمنان است. این مهم با ابزارهای سنتی نیز قابل تحقق نخواهد بود بلکه باید از همان شیوه‌های پیشرفته به ویژه ابزار با نفوذ شبکه‌های اجتماعی استفاده کرد تا اقدامات دشمنان، خنثی گردد. طبیعی است منکر نیز در این صورت مصادیق تازه‌ای پیدا می‌کند و در نتیجه نهی از منکر باید متناسب با منکر باشد.

۲- در کارزار میان معروف و منکر در فضای مجازی و رسانه های اجتماعی باید قوانینی وضع گردد که از آمران به معروف و ناهیان از منکر، حمایت جدی و مناسب صورت گیرد. ممکن ها را باید به خوبی شناخت و اهداف آنها را جستجو کرد تا بتوان مردم و کاربران فضای مجازی را هوشیار و آگاه نمود. اشخاصی که برای امر به معروف و نهی از منکر در فضای مجازی انتخاب می شوند باید از نظر شکلی و ماهوی، تسلط کافی داشته باشند تا در این میدان مهم، پیروز باشند. نظارت بر فضای مجازی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است و باید شیوه های مناسبی انتخاب شود و گرنه ممکن است امر به معروف و نهی از منکر نتیجه معکوس بدهد و هدف اساسی آن، یعنی پیشگیری از جرم و فساد را محقق نسازد. امر به معروف و نهی از منکر یک فریضه فراموش شده و سرمایه اجتماعی مغفول مانده است. برای احیای این فریضه باید مشارکت اجتماعی میان دولت و مردم وجود داشته باشد؛ چراکه هیچ کدام به تنهایی نمی تواند آن را احیاء کنند. در میان اقشار مختلف جامعه، مسئولیت فرهیختگان و اندیشمندان دینی و صاحب نظران علوم انسانی بیشتر از سایرین است تا ارزش های اخلاقی و معروف هایی همچون وحدت ملی، اعتماد عمومی، تعامل و مشارکت، همدلی و عواطف انسانی را فرهنگ سازی نموده و منکراتی مانند انحرافات اجتماعی، اختلاف ها، آسیب های اجتماعی و تمامی عواملی که مانع توسعه کشور می شوند را به مردم و حاکمان نشان دهند.

۳- یکی از دلایل اصلی گرایش عموم مردم به ویژه نسل جوان به کانال ها و گروه های غیر اخلاقی، فقدان محتواهای مشروع و مفید در این شبکه هاست. متأسفانه مشاهده می شود که برخی از کاربران به ویژه زنان به مرور اقدام به انتشار جزئیات زندگی خصوصی در این شبکه ها می نمایند و با عضویت در گروه های مختلف به پیام های دوستی افراد ناشناس پاسخ مثبت می دهند. این نوع از رفتارهای پر خطر بر مبنای نظریات جرم شناسی از قبیل سبک زندگی گات فردسون و هیندلانگ، احتمال

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی ... - ۱۱۰

بزه‌دیدی را افزایش می‌دهد چرا که به هر میزان که فعالیت‌های تفریحی و اوقات فراغت فرد، بیشتر باشد و با افراد بزه‌کار یا با محیط‌های مجرمانه یا در زمان‌های خطرناک، تردد داشته باشد، احتمال بزه‌کاری او افزایش می‌یابد.

۴- به نظر می‌رسد از ظرفیت‌های آموزشی و حمایتی سازمان‌های مردم‌نهاد در زمینه پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی، استفاده درست و مطلوبی نشده است. باید موانع فعالیت سمن‌ها در این حوزه برچیده شود و قوانینی در خصوص چهارچوب‌های فعالیت این سازمان‌ها تدوین شود تا اعتماد سمن‌ها برای حضور فعال در این فضا جلب شود. بند سوم ماده ۵ قانون پیشگیری از جرم مصوب ۱۳۹۴ بر این امر تأکید دارد.

۵- یکی از مؤثرترین راه‌ها برای کاهش آسیب‌های اجتماعی نوظهور ناشی از فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی، سواد رسانه‌ای است. متأسفانه سهم سواد رسانه‌ای در فرهنگ ما بسیار ناچیز است؛ چراکه ما وقتی با تأثیرات نامناسب انواع رسانه‌ها از قبیل شبکه‌های ماهواره‌ای یا استفاده نابجا از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی که به صورت افت تحصیلی یا اختلالات اخلاقی و رفتاری مواجه می‌شویم آن وقت به راه‌های درمانی می‌اندیشیم در حالی که بهتر است این گروه را به صورت فعالانه به ابزار نیرومندی به نام سواد رسانه‌ای تجهیز کنیم تا خود به کمک والدین و غیره، دست به گزینش‌گری و پالایش‌بزنند و رژیم مصرف رسانه‌ای خود را تنظیم کنند. افزایش سواد دیجیتالی کاربران در تمام سطوح به ویژه کودکان و زنان و آگاه‌سازی آنها در خصوص مخاطرات فضای مجازی می‌تواند آنها را مجاب‌سازد تا به فضای مجازی خوشبین نباشند و به درخواست‌های دوستی ناشناس پاسخ ندهند و از ارسال تصاویر خصوصی خود برای دیگران خودداری نموده و در ورود به گروه‌ها و ترک زود هنگام گروه‌های نابهنجار، دقت نموده و تماس افراد غریبه را مسدود نمایند. بنابراین از آنجایی که تدابیر آموزشی و آگاهی‌ساز، مهم‌ترین رکن پیشگیری از جرائم فضای

مجازی به حساب می آیند لذا تهیه و تدارک سخت افزاری و نرم افزاری در جهت آموزش نوجوانان، جوانان و والدین آنها بسیار ضروری به نظر می رسد و امروزه بیش از هر زمان دیگری باید امر به معروف و نهی از منکر را در فضای مجازی پیاده سازی کنیم.

منابع

- آلامدی، عبدالواحد (۱۹۸۷م)، **غرر الحکم و درر الکلم**، ج ۲، بیروت: مؤسسه الأعلمی.
- ابراهیمی، شهرام (۱۳۸۸)، **مطالعه تطبیقی مدل های پیشگیری از جرم؛ خاستگاه و تاثیر و تحولات**، مجموعه مقالات همایش ملی علمی - کاربردی پیشگیری از وقوع جرم، تهران.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۰۸ق)، **لسان العرب**، ج ۹، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ابن میثم، کمال الدین (۱۳۶۶)، **اختیار مصباح السالکین**، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی.
- اردبیلی (مقدّس)، احمد بن محمد (بی تا)، **زبده البیان فی احکام القرآن**، ج ۱۰، تهران: المکتبه المرترضیه لإحیاء الآثار الجعفریه.
- اسماعیلی، محسن (۱۳۸۴)، **مشارکت عمومی؛ حاکمیت ملی و نظارت همگانی در فقه سیاسی و حقوق سیاسی**، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- اصغری، سید محمد (۱۳۷۸)، **مسئولیت همگانی در پرتو امر معروف و نهی از منکر**، تهران: اطلاعات.
- اصفهانی (صاحب فصول)، محمدحسین (۱۴۰۴ق)، **الفصول الغریبه**، دار احیاء العلوم الاسلامیه.
- افشار زنجانی، ابراهیم؛ محسنی، حمید (۱۳۸۷)، **اینترنت؛ جنبه های نظری و کاربردی آن**، تهران: کتابدار.
- پوریانی، محمدحسین (۱۳۸۴)، **کنترل اجتماعی در پیشگیری و حفاظت اجتماعی**، فصلنامه بصیرت، ۳۴، ۸۰-۹۳.
- جلالی، علی اکبر (۱۳۸۹)، **نظارت همگانی عامل پیشگیری جرایم در فضای مجازی**، فصلنامه علمی کار آگاه، ۱۲، ۶-۳۰.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۷)، **تفسیر تسنیم**، ج ۱۵، تحقیق و تنظیم: عبدالکریم عابدینی، قم: اسراء.

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی ... - ۱۱۲

- جمشیدی، علیرضا (۱۳۹۰)، **سیاست جنایی مشارکتی**، تهران: میزان.
- حرّ عاملی، محمد بن حسن (بی تا)، **تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه**، ج ۱۱، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- حلی (محقق)، جعفر بن حسن (۱۴۰۳ق)، **شرائع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام**، ج ۱، تهران: استقلال.
- خمینی (امام)، سید روح‌الله (۱۳۷۸)، **صحیفه نور**، ج ۶، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- ربّانی گلپایگانی، علی (۱۳۹۳)، **تلازم حکم عقل و شرع**، مجله قبسات، ۷۱، ۵-۲۶.
- زهروی، رضا؛ قهرمانی، زهرا (۱۳۹۸)، **کارکردهای امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری اجتماعی از جرم**، فصلنامه رهیافت پیشگیری از جرم، ۳، ۱۰۹-۱۲۸.
- سروش، عبدالکریم (۱۳۷۳)، **حکمت و معیشت**، ج ۱، تهران: صراط.
- سید مرتضی (علم الهدی)، علی بن حسین (۱۴۰۵ق)، **مسئله فی العمل مع السلطان**، رسائل الشریف، ج ۲، بی جا.
- شیخ الاسلامی، محمدعلی (۱۳۹۴)، **واکاوی معنا و مفهوم اعانه بر اثم در آرای فقهای امامیه**، مطالعات اسلامی (فقه و اصول)، ۱۰۱، ۱۳۵-۱۵۸.
- شیرازی، محمدتقی (۱۴۱۲ق)، **حاشیه المکاسب**، ج ۱، قم: الشریف الرضی.
- الصالح، صبحی (۱۴۱۲ق)، **شرح نهج البلاغه**، قم: دار الهجرة.
- طباطبائی (علامه)، سید محمدحسین (۱۴۱۷ق)، **المیزان فی تفسیر القرآن**، ج ۳، قم: مؤسسه النشر الاسلامی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۶۰)، **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، ج ۱، ترجمه گروهی از مترجمان، تهران: فراهانی.
- طریحی، فخرالدین (۱۳۶۷)، **مجمع البحرین**، ج ۵، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- طوسی (شیخ الطائفه)، محمد بن حسن (۱۳۷۵)، **الاقتصاد الهادی الی طریق الرشاد**، بی جا.
- طوسی (شیخ الطائفه)، محمد بن حسن (۱۳۸۷)، **المبسوط فی فقه الامامیه**، ج ۱، تهران: المکتبه المرتضویه.
- عوده، عبدالقادر (بی تا)، **التشريع الجنایی الاسلامی**، بیروت: دار الكتاب العربی.
- فیض الاسلام، علی نقی (بی تا)، **ترجمه و شرح نهج البلاغه**، بی جا.

- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۷)، **فلسفه حقوق**، ج ۲، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- کلانتری، شیخ ابوالقاسم (بی تا)، **مطرح الأنظار**، قم: مؤسسه آل البيت.
- کلینی، محمد بن یعقوب (بی تا)، **الکافی**، ج ۳، تهران: علمیه اسلامیة.
- کوک، مایکل (۱۳۸۴)، **امر به معروف و نهی از منکر در اندیشه اسلامی**، ج ۱، ترجمه: احمد نمایی، مشهد: آستان قدس رضوی.
- کورانی، علی (۱۳۷۱)، **امر به معروف و نهی از منکر**، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۱)، **حماسه حسینی**، ج ۱، تهران: صدرا.
- مفید (شیخ)، محمد بن محمد (۱۴۰۴ق)، **المقنعه**، گردآوری شده در الجوامع الفقهیه، قم: کتابخانه آیه الله العظمی مرعشی نجفی (ره).
- میر محمدصادقی، حسین (۱۳۷۹)، **توسعه قضایی**، نشریه دادرسی، ۲۱، ۴۲-۳۲.
- نجفی (صاحب جواهر)، محمدحسن (۱۳۷۳)، **جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام**، ج ۲۱، تهران: دار الکتب الاسلامیه.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۸۹)، **پیشگیری عادلانه از جرم**، علوم جنایی، تهران: سمت.
- نراقی ملا احمد بن محمد مهدی (۱۴۱۷ق)، **عوائد الایام فی بیان قواعد الاحکام**، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- نوری، میرزا حسین (۱۹۸۸م)، **مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل**، ج ۱۲، بیروت: مؤسسه آل البيت لاحیاء التراث.
- هاشمی، سید محمد (۱۳۸۰)، **حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران**، ج ۱، تهران: دادگستر.

